

KONCEPT ČASA IN PROSTORA V EVROPSKI FOLKLORI

Ljubljana, 6.–9. 9. 2007

Med 6. in 9. septembrom 2007 je na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani potekal mednarodni simpozij na temo časa in prostora v evropski folklori. Pobudnica in glavna organizatorica je bila Mirjam Mencej (Univerza v Ljubljani), ki ji je pomagal organizacijski odbor v sestavi Francisco Vaz Da Silva (ISCTE, Univerza v Lizboni), Zmago Šmitek in Katja Hrobat. Tridnevna konferenca je bila in-

Predavanje dr. Emily Lyle z Univerze v Edinburgu.
Foto: Domen Tašner, september 2007

terdisciplinarnega značaja. V njej so sodelovali znanstveniki iz vse Evrope in najrazličnejših strok, od etnologije/folkloristike, arheologije, zgodovine, umetnostne zgodovine do jezikoslovja oziroma filologije. Evropska komisija, Predstavništvo v Republiki Sloveniji, je z izdatno finančno podporo zagotovila uspešno izvedbo in pripomogla k dobremu vzdušju na mednarodnem srečanju, pri čemer ne gre pozabiti tudi na podporo predstojnika OEiKA Rajka Muršiča.

Z uvodnim predavanjem je Emily Lyle (Univerza v Edinburgu) zastavila problem cikličnosti v indoevropskem konceptu časa. Namesto običajne predstave o kontinuiranem gibanju v eno smer je pokazala na obstoj analognega gibanja časa v nasprotno smer v času časovnih prelomov v letu. Ideja preobrata časa je na letni ravni še posebno povezana z idejo smrti, ki pride do izraza v dvanajstih dnevih sredi zime, ob pustu in veliki noči. Preobrat nevarnega časa ustreza nevarnim »volčjim praznikom« ob začetku zime, obdelanih v knjigi Mirjam Mencej *Gospodar volkov v slovanski mitologiji*. Koncept nevarnosti in negotovosti trenutka, ki odloča o preobratu časa, pojasnjuje tudi fenomen »kolesa svete Katre« v Bohinju, ki ga je predstavil Andrej Pleterski (Inštitut za arheologijo, SAZU, Ljubljana). Na odločilen dan sv. Katarine naj bi eden med dvema potokoma zavrtel mlinsko kolo

v določeno smer, kar naj bi odločalo o usodi naslednjega leta. Francisco Vaz da Silva je s primerjavo Platonovih razmišljanj pokazal na stične točke med antično tradicijo in moderno folkloro v časovnih in prostorskih strukturah onstranstva. Kot je pokazala Mirjam Mencej, je po tradicionalnih verovanjih mogoče do slednjega pristopiti na podlagi krožnega gibanja. Kroženje namreč pomenljivo označuje veliko folklornih bitij (vile idr.), ljudi z nadnaravnimi sposobnostmi, ki posredujejo med svetom živih in mrtvih, gibanje duš med obema svetovoma itd., ista ideja pa se kaže tudi na simbolni ravni v krožnem gibanju kolovrata, mlina, krožnega (spiralnega) plesa itd. Med alternativnima svetovoma se gibljejo tudi volkodlaki, ki jih Éva Pócs (Univerza v Pécszu) zaradi njihovega dvojnega obstoja umešča v binarno opozicijo kultura/narava. Odločilno vlogo za vegetacijo igrajo volkodlaki v bitkah na začetku vegetacijskega ciklusa, ko poskušajo za človeštvo ponovno zapleniti zrno iz demonskega spodnjega sveta, čemur sledi njihovo ponovno rojstvo. Tako prostor kot čas sta v onstranstvu posledica inverzne simetrije s človeškimi kategorijami, kar Radvilė Racėnaitė (Inštitut za litvansko literaturo in folkloro, Vilnius) prepoznava tako v grobnih pridatkih Baltov kot v litvanski folklori. Tako recimo predmeti spremenijo vizualno podobo, čas treh dni v onostranstvu postane čas treh stoletij ali tisočletij človeškega časa. Zmago Šmitek (Univerza v Ljubljani) je sledil letnemu cikličnemu potovanju Zelenega Jurija od onostranstva do našega sveta in nazaj. Simbolno so človeška potovanja vedno ciklična, začeniši z začasno zapustitvijo doma, kar pa je v primeru junaka »sama selitev«.

Anette Kehnel (Univerza v Manheimu) je na mnogih primerih slovesnega ustoličenja (karantanski kamen, Aachen itd.) pokazala, da je ritualnemu prenosu moči predhoden čas liminalnosti, ko mora biti oseba, ki spreminja statusni simbol, podvržena trpljenju, ponižanju in šibkosti. Mare Kõiva (Estonski muzej literature, Tartu) in Lina Būginė (Inštitut za litvansko literaturo in folkloro, Vilnius) sta pokazali različne kategorije simbolnega časa in prostora v urokih in litvanski kulturi, ki postaneta »sveta« le v posebnih trenutkih njunega stika. Primer tega je lahko cerkev ponoči, ki ima po Kaarini Koski (Univerza v Helsinki) povsem drugačne ontološke lastnosti kot prek dneva. Nadnaravne lastnosti označujejo tudi samo prejo v posebnih prostorih za ženske *dyinga*, ki po Karen Bek-Pedersen (Univerza keltskih in škotskih študij v Edinburgu) na simbolni ravni odloča o usodi daljnih bitk, rojstvu in smrti.

Ivan Lozica (Inštitut za etnologijo in folkloristiko, Zagreb) je v pustu prepoznal letno zmago cikličnega koncepta časa nad linearnim, zgodovinskim konceptom v lasti vladajočega reda, ki vzpostavlja ponovni začetek vsakdanjega življenja. Ljupčo S.

Risteski (Univerza sv. Cirila in Metoda, Skopje) je v linearnem konceptu časa obdelal ljudske merske enote (npr. človeško življenje) in pokazal na tesno prepletenost historičnega časa z mitskimi pripovedmi o stvarjenju sveta. Slednje je po Ivanu Marija Hrovatinu (Inštitut za arheologijo, SAZU, Ljubljana) razvidno v pripovedih o začetkih naselij, ki jih navadno označuje prehod iz kaosa (jezero) v kozmos. Preplet mita in časa je po Moniki Kroprej (Inštitut za slovensko narodopisje, SAZU, Ljubljana) prepoznaven tudi v predvsem ženskih mitskih likih iz slovenske folklore, ki simbolizirajo posamezne dneve v tednu (Četrta, Petka, Sobotka, sv. Nedelja). Lubomir J. Konečný (Mestni muzej Brno) je identificiral oba koncepta časa z zgodovinskimi in mitskimi figurami v romanski freski rotunde v Znojmo (Moravska). Čas človeštva v litvanski folklori je Jūrate Šlekonytė (Inštitut za litvansko literaturo in folkloro, Vilnius) prikazala kot degradacijo, ki se razteza od povedke o velikanki (ajdinji), ki prinese male ljudi v predpasniku, do obdobja, ko bo človek tako majhen, da bo petelina gledal od spodaj (z duhovitim zaključkom pripovedovalca, da bo mogoče petelin velikan).

Andrej Pleterski in Vitomir Belaj (Filozofska fakulteta, Zagreb) sta predstavila slovanske mitološke in časovne strukture v prostoru. Slednji je na hrvaških primerih na modelu tridelne strukture Pleterskega prepričljivo »prebral« slovensko mitsko pripoved iz topografskih zapisov v prostoru. Tovrstne vzorce je mogoče prepoznati tudi v kamenih monolitih, ki personificirajo mitski lik Babe, pri katerih je Katja Hrobat (Univerza v Ljubljani) pokazala na možnosti predslovanskega mitskega substrata. Na arheologiji Olomouca, središča srednjeveške Moravie, je Josef Blaha (Univerza v Olomoucu) prikazal kulturno shemo od prazgodovine do srednjega veka.

Pieter Plas (Univerza v Ghentu) je raziskal mehanizme, preko katerih »jezik lokalnosti« povezuje »realne« topografije s simbolnimi koncepti prostora, časa družbenih odnosov in drugimi kategorijami. Z lingvističnega stališča je Tanja Petrović (Balkanološki inštitut, Beograd/ZRC SAZU, Ljubljana) predstavila spekter univerzalističnih teorij o času, do tistih, ki prepoznavajo razlike v konceptih časa in prostora pri različnih jezikih in kulturah. Miha Pintarič (Univerza v Ljubljani) je na historični ravni pokazal spremembo koncepcije časa v 13. stoletju v vzponom pridobitniškega občutka, ko čas postane »stvar«, »denar«, in ni več dojet kot integralen in konstitutiven del sebe.

Na mednarodnem interdisciplinarnem simpoziju sta bili kategoriji časa in prostora obdelani iz najrazličnejših perspektiv in pristopov, s čimer je srečanje zastavilo in odprlo temeljna vprašanja in nakazalo možnosti smeri prihodnjih raziskav, nenazadnje pa omogočilo plodno in zelo prijetno nekajdnevno druženje in izmenjavo mnenj strokovnjakov iz vse Evrope, katerega rezultat bo, upajmo, zbornik, ki bo izšel predvidoma v letu 2008.

Za konec pa o prostoru in času še z drugačnega, s pesniškega vidika, v odlomku, v katerem je mogoče začutiti izmuzljivost obeh konceptov:

Neka hiša, neki vrt,

nista prostora:

kročita, odhajata in prihajata.

Njuni prikazni

odpirata v prostoru

drug prostor,

drug čas v času. (...)1

1 Odlomek iz pesmi Pripovedka o dveh vrtovih. V: Octavio Paz, *Izbrane pesmi* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1993; Nobelovci 102) 35.

